

Т. Ю. Нечитайло, аспірантка,

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН
України

ДОМОГОСПОДАРСТВО ЯК АКТИВНИЙ СУБ'ЄКТ ВІДТВОРЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто проблему ефективного відтворення людського капіталу домогосподарствами як невід'ємної складової загального економічного піднесення країни. Обґрунтовано провідну роль домогосподарств як основних інвесторів формування й накопичення людського капіталу. Зроблено спробу визначити основні соціально-економічні чинники впливу на поведінку домогосподарств у даному аспекті з урахуванням трансформаційних перетворень національної економіки. Проаналізовано особливості їх функціонування як суб'єктів відтворення людського капіталу.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Домогосподарство, людський капітал, економічна поведінка, відтворення, формування та накопичення людського капіталу, інвестиційні витрати, пріоритети інвестиційної діяльності, людські ресурси.

На сучасному етапі розвитку національної економіки і становлення соціально орієнтованих ринкових відносин виникає потреба у повноцінному залученні та використанні потенційних можливостей суспільства. Саме тому людському капіталу нині приділяється значна увага як перспективному напрямку соціально-економічного розвитку країни та об'єкту інвестування для подальшого ефективного формування людських ресурсів.

Проблема відтворення людського капіталу завжди цікавила науковців і була в центрі соціально-економічних досліджень. Дане питання вивчали Т. Шульц, Я. Мінсер, Г. Беккер, М. Долішній, О. Грішнова, А. Олейнік, А. Романов, В. Жеребін, О. Родіонова та ін. У своїх працях дослідники робили спробу розкрити сутність, певні механізми, проблеми відтворення людського капіталу та функціональну роль суб'єктів цього процесу, зокрема домогосподарств.

Метою статті є обґрунтування особливостей функціонування домогосподарств як основних суб'єктів відтворення людського капіталу.

Цілеспрямований процес формування людського капіталу здійснюється державою, безпосередньо індивідом, підприємствами й організаціями. Та все-таки провідним суб'єктом відтворення людського капіталу залишається домогосподарство.

Нині йому відводиться провідна роль стабільної соціально-економічної ланки в суспільстві. В умовах трансформаційних процесів в економіці домогосподарство здебільшого розгляда-

ється як складна економічна система й активний ринковий агент, процеси життєдіяльності якого відображають загальну картину соціально-економічних перетворень. Домогосподарство є важливою складовою національної економіки, що концентрує всі аспекти людського життя (економічний, психологічний, соціалізаційний і т. д.); саме особливості його розвитку є важливим індикатором рівня життя населення та стану економіки країни загалом.

Домашні господарства беруть безпосередню участь у відтворенні людського капіталу, що пов'язано з функцією володіння та пропозицією виробничих ресурсів; їх можна вважати головним інвестором відтворювальних процесів, на які, в свою чергу, має значний вплив сучасний стан національної економіки. Взаємозалежність між демографічними процесами в сім'ї (домогосподарстві) та економічними процесами в країні реалізується через економічну поведінку членів сім'ї та їхні трудові мотиви. Тенденції національної економіки пригнічують або підносять відтворювальні процеси, продукуючи економічні можливості домогосподарства щодо нагромадження й розвитку людини (здоров'я, знань, навичок, мотивів).

Механізм відтворення людського капіталу являє собою циклічну систему процесів від народження дитини до безпосередньої реалізації людського капіталу з отриманням фінансового прибутку. Домашні господарства постійно здійснюють інвестування в нормалізацію й покращення матеріального становища членів домогосподарства з розрахунком на відшкодування затрачених коштів у майбутньому. Формуючи людський капітал, домогосподарство інвестує різноманітні потреби людського розвитку, здійснюючи витрати фінансові, вільного часу, свободи, тим самим обмежуючи свою споживчу спроможність і можливості для власного професійного розвитку. Пріоритетами інвестиційної діяльності домогосподарств у розрізі відтворення людського капіталу є так:

1. Формування нормального соціально-економічного та морально-психологічного середовища в межах власного простору існування.

2. Здобуття людиною (членом домогосподарства) достатнього обсягу знань, тобто загальної і професійної освіти для отримання необхідного кваліфікаційного рівня та повноцінного включення у суспільне виробництво.

3. Підтримання відмінного стану здоров'я, що, в свою чергу, є важливим чинником працездатності, трудового та інтелектуального потенціалу.

4. Інтеграція суб'єктів домогосподарства в економічний прос-

тір у результаті процесу соціалізації.

5. Створення рекреаційних можливостей для відновлення працездатності суб'єктів домогосподарства і сил, втрачених у процесі трудового та інтелектуального навантаження, що є особливо актуальним в умовах інтенсивної НТР і глобальної інформатизації суспільства.

Заслуговує на увагу запропонований російськими вченими (В.Жеребін, А. Романов, Н. Манохіна, А. Олейнік) методологічний підхід до дослідження соціально-економічної сутності домогосподарств, згідно з яким діяльність домашніх господарств з відтворення людського капіталу являє собою функціональну систему, яка включає три етапи (рис. 1): 1) створення сприятливих умов для виробництва людського капіталу; 2) виробництво людського капіталу; 3) його реалізація.

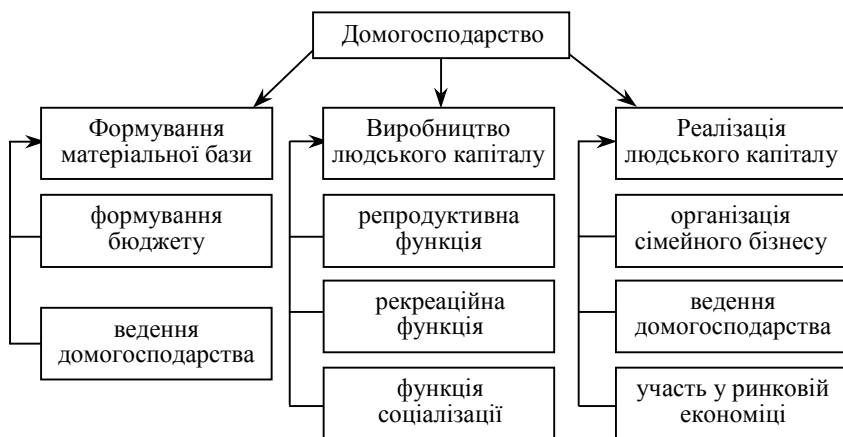

Рис. 1. Відтворення людського капіталу домогосподарствами

На першому етапі за рахунок ведення домашнього господарства та використання власного бюджету відбувається формування матеріальної основи домогосподарства, що є першочерговим для утворення людського капіталу, оскільки передбачає передачу певного досвіду, знань, умінь одними членами домогосподарства іншим, а також передачу майна, що перебуває у власності домогосподарства. На даному етапі під впливом різноманітних соціально-економічних факторів та власних мотивів домогосподарство виробляє і накопичує необхідні блага, що є передумовою для формування фізичної

основи людського капіталу, тобто безпосередніх людських ресурсів, які розвиваються та проходять етап соціалізації.

Утворення людського капіталу, тобто другий етап, відбувається на основі здійснення домогосподарством цілої системи функцій: відтворювальної (репродуктивної), виховної, рекреаційної, функції соціалізації тощо. Домашні господарства здійснюють певні інвестиційні витрати на формування та розвиток якісних складових людського капіталу, наприклад таких, як здоров'я та запас знань. Досягнуті якісні та кількісні показники характеризують фізичні, інтелектуальні, професійні здібності людини до продуктивної діяльності у відповідній сфері національного виробництва і тим самим сприяють загальному економічному зростанню країни.

Виконання домогосподарством реалізації людського капіталу здійснюється за допомогою включення членів домогосподарства в діяльність, пов'язану з організацією сімейного бізнесу, веденням домашнього господарства, індивідуальною участю домогосподарств у ринковій економіці, отриманням та розподілом своїх доходів тощо. В результаті домогосподарство отримує грошовий прибуток, який розподіляється на компенсацію зроблених свого часу інвестиційних витрат, сплату податків, безпосередній дохід домогосподарства як власника реалізованого людського капіталу.

Головною функціональною базою формування й накопичення людського капіталу залишається сім'я. Оскільки домогосподарства є самостійними інституційними одиницями з широким економічним змістом, фокусуємо увагу на сімейних домогосподарствах, особливістю яких є наявність демографічного ядра (однієї чи кількох сімей). В Україні нині можна виокремити два основні типи сімейних домогосподарств: 1) нуклеарні, що складаються з дорослих батьків та залежних від них дітей, члени яких концентрують своє існування навколо демографічного ядра; 2) розширені сімейні домогосподарства, які до своєї структури включають нуклеарну сім'ю та інших родичів, наприклад, дідуся, бабусю, двоюрідних сестер та братів тощо.

Як будь-яке динамічне явище, процес відтворення людського капіталу зазнає суттєвого впливу низки соціально-економічних чинників, які вимагають трансформації й адаптації домогосподарств. Насамперед це стосується суцільного зниження рівня поточних доходів сімейних домогосподарств, що негативно позначається на величині показників інвестиційних витрат на формування й накопичення людського капіталу. Така ситуація підштовхує їх до пошуку альтернативних джерел прибутку, що також пов'язано з властивою процесу відтворення людського капіталу високою інве-

стиційною місткістю (значні витрати на послуги туристично-рекреаційної системи, охорони здоров'я, освіти, інформаційного забезпечення). Зазначимо, що значну частину грошових доходів сімейні домогосподарства отримують унаслідок володіння й використання економічних ресурсів (приватної власності), а саме: цінних паперів, землі, магазинів, кафе, грошових накопичень у банках і т. ін. Приватна власність, до речі, переважає в ринковій економіці, а сімейні домогосподарства є одними із центральних об'єктів ринкових економічних відносин. У національній економіці сімейні домогосподарства виконують дві основні функції, виступаючи основними постачальниками економічних ресурсів та основними споживачами створюваних економічних продуктів і благ.

На особливу увагу заслуговує процес соціального розшарування суспільства, що призводить до формування соціальних груп з характерною структурою попиту, фінансовою поведінкою, мотивами тощо. Така суспільна поляризація, в свою чергу, має безпосереднє відображення на професійному статусі, рівні освіти, а отже, впливає на рівень матеріальної забезпеченості членів своєї родини. Приналежність до певної соціальної групи впливає на механізм прийняття та здійснення відтворювальних рішень, а також на величину частки домогосподарчих витрат у загальній вартості людського капіталу.

Для соціально-економічної сфери життя нашої країни також характерною є тенденція до платності послуг у галузях соціальної інфраструктури та соціального захисту. Особливо це стосується системи охорони здоров'я та вищої освіти. Якість отриманих знань і рівень здоров'я є визначальними критеріями формування кваліфікаційних людських ресурсів. А в умовах економічної та соціальної нестабільності гостро відчувається недоступність значній частині населення платного медичного обслуговування і вищої освіти з причин низького рівня доходів.

Отже, домогосподарство є провідним суб'єктом відтворення людського капіталу, здійснюючи цілу низку послідовних функцій, ефективність яких є залежною від впливу зовнішніх соціально-економічних чинників. Нині особливо актуальними є проблеми, пов'язані з продуктивним співробітництвом домогосподарства і держави. Адже досягнення якісно нового позитивного досвіду в цій сфері сприятиме прогресу формування й функціонування трудового та інтелектуального потенціалу людини в умовах трансформації національної економіки та глобалізаційного впливу на механізм реалізації людських ресурсів. Удосконалення та розробка ефективних методів взаємодії домогосподарств та державних соці-

ально-економічних інститутів в аспекті відтворення людського капіталу сприятиме прискореному виходу держави на траєкторію економічного піднесення.

Література

1. Жеребин В.М., Романов А.Н. Уровень жизни населения. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. — 592 с.
2. Жеребин В. М., Романов А. Н. Экономика домашних хозяйств. — М.: Финансы и статистика, ЮНИТИ, 1998. — 231 с.
3. Манохина Н. В. Домохозяйство как субъект экономических отношений. — Саратов: СГЭУ, 2001. — 112 с.
4. Олейник А. Н. Институциональная экономика. Учебно-методическое пособие. Тема 12. Домашнее хозяйство и другие организационные структуры // Вопросы экономики. — 1999. — №12. — С.125—127.
5. Щетинин В. Человеческий капитал и неоднозначность его трактовки // МЭ и МО. — 2001. — № 12. — С. 49.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2007

УДК: 331.101.262

В.Г.Никифорова, канд. екон. наук, доцент,
Одеський державний економічний університет

АНАЛІЗ ВІДПОВІДНОСТІ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ СУЧАСНИМ ВИМОГАМ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ

АНОТАЦІЯ. В статті розглянуті зміни, що відбуваються у функціях управління персоналом у сучасних умовах. Уточнені деякі оцінки щодо реального здійснення окремих функцій управління персоналом. Визначені шляхи подальших досліджень щодо ефективного використання трудового потенціалу робітників підприємств.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Людські ресурси, трансформація функцій управління персоналом, підсистема управління трудовими відносинами, якісний склад кадрових служб.

Демографічні, соціальні, економічні і технічні тенденції в Україні в умовах становлення ринкових відносин об'єктивно не можуть не викликати адекватних змін в організаціях і відносно їх персоналу.